

Вадим Золотарьов
(Харків)

ЗАРУЧНИК СИСТЕМИ Я.КАМІНСЬКИЙ

Зараз із небуття до нас повертаються постаті багатьох керівних працівників каральних органів Української РСР, що загинули у 30-ті роки і діяльність яких десятиріччями цілком або частково замовчувалася чи перекручувалася. Залежність від сталінської тоталітарної системи ставала для них політичною та особистою трагедією. Не всі зуміли пройти випробування обов'язком та совістю. Це стосується і майора державної безпеки Я.З.Камінського, який у липні-листопаді 1937 року очолював Управління Робітничо-селянської міліції (УРСМ) Народного Комісаріату Внутрішніх Справ (НКВД) УРСР.

Сьогодні його ім'я майже невідомо навіть фахівцям з історії міліції, тому перш ніж перейти до викладення окремих фактів з його бурхливого життя, наведемо біографічну довідку, яку було складено на підставі його особистих та службових документів.

Камінський Яків Зельманович

Народився 18 грудня 1891 р. у Миколаєві у родині конторника, єврей. У 1908 р. закінчив 4 класи 6-ти класного Миколаївського міського училища. Член ВКП(б) з березня 1920 р. по березень 1938 р. (з 1912 р. по 1919 р. член анархістських груп у Одесі, Львові, Чехословаччині, Миколаєві).

З серпня 1908 р. – учень-підручний у ливарних майстернях Миколаєва та Кривого Рогу. З вересня 1910 р. – ливарник на заводі Литовського в Одесі. З серпня 1911 р. – ливарник у приватній майстерні в Миколаєві. З березня 1912 р. – ливарник на заводі Кононова в Одесі. З вересня 1912 р. – робітник та ливарник на заводах у Львові, Австро-Угорщина.

З 1913 р. – робітник та ливарник на заводах Чехії, Австро-Угорщина. З липня 1915 р. – в'язень табору для інтернованих осіб, Австро-Угорщина. З травня 1918 р. безробітний та член анархістського підпілля у Миколаєві. З березня 1919 р. завідувач банком у Миколаєві. З травня 1919 р. – боєць Миколаївського караульного полку, брав участь у ліквідації повстання селян та німців колоністів поблизу Миколаєва та Вознесенська. З липня 1919 р. у складі червоного зведеного загону брав участь в боях проти Добровольчої армії під станцією Помощна. 28 серпня 1919 р. потрапив у полон до махновців під станцією Помощна, був зарахований у 2-й полк імені Нестора Махна, звідки втік через два тижні. З вересня 1919 р. – безробітний та підпільник у Миколаєві. З червня 1920 р. – політбоєць, голова комуністичного осередку, секретар військового комісара 305-го батальйону військ ВНУС (внутрішні сил) Херсонської групи Південного фронту.

З 6 січня 1921 р. працював у Секретно-оперативному відділі (СОО)

Миколаївської губернської ЧК. З 3 травня 1922 р. – начальник Секретного відділу (СО) та заступник начальника Секретно-оперативної частини (СОЧ) Миколаївського губернського відділу Державного Політичного Управління (ГПУ). З 4 жовтня 1922 р. – помічник начальника СОЧ Київського губернського відділу ГПУ. З 18 січня 1923 р. – начальник СО Одеського губернського відділу ГПУ. З 17 квітня 1924 р. – помічник начальника по СОЧ Кам'янецького прикордонного загону ГПУ. З 15 вересня 1925 р. – начальник Тульчинського окружного відділу ГПУ. З 7 вересня 1926 р. – начальник Проскурівського окружного відділу ГПУ. З 26 січня 1930 р. – начальник Коростеньського окружного відділу ГПУ. З 1 липня 1930 р. – заступник начальника Одеського окружного відділу ГПУ. З 1 жовтня 1930 р. – помічник начальника Одеського оперативного сектора ГПУ. З 20 березня 1931 р. – начальник Особливого відділу (ОО) та помічник начальника Дніпропетровського оперативного сектора ГПУ. З 25 жовтня 1931 р. – помічник начальника Київського оперативного сектора ГПУ. З 31 травня 1932 р. – заступник начальника Київського обласного відділу ГПУ. З 27 лютого 1933 р. – заступник начальника Одеського обласного відділу ГПУ. З 28 серпня 1934 р. – заступник начальника Управління НКВД (УНКВД) по Харківській області. З 17 березня 1937 р. – заступник начальника УРСМ НКВД УРСР. З 18 липня 1937 р. – т.в.о. начальника УРСМ НКВД УРСР. З листопада 1937 р. – заступник начальника УРСМ НКВД УРСР.

Заарештований 9 березня 1938 р. у Києві. 23 листопада 1939 р. Особливою нарадою при НКВД СРСР засуджений до 10 років позбавлення волі. З квітня 1940 р. відбував покарання у Східно-Уральському таборі НКВД СРСР. Звільнений з табору 24 березня 1947 р. З осені 1947 р. працював ливарником на заводі у Краснодарі. Заарештований 26 січня 1949 р. Особливою нарадою при Міністерстві державної безпеки (МГБ) СРСР засуджений до вислання на поселення у Красноярському краї. Реабілітований 12 липня 1957 р. Наприкінці 50-х рр. проживав у Києві. Подальша доля невідома.

Майор державної безпеки (12.1935). Нагороджений Знаком почесного працівника ВЧК-ГПУ, бойовою зброєю від Колегії ОГПУ СРСР, золотим годинником від ВУЦВК УРСР¹.

* * *

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років у ГПУ – НКВД УСРР склалася традиція, за якою керівників республіканської міліції призначали виключно з числа професійних чекістів: М.Б.Корнев² був призначений на посаду начальника Головного Управління міліції (ГУМ) УСРР з посади начальника Вінницького окружного відділу ГПУ; П.В.Семенов³ до призначення начальником ГУМ УСРР працював заступником начальника Управління прикордонної охорони (УПО) ГПУ УСРР; М.С.Бачинський⁴ став начальником ГУМ УСРР після того, як його відкликали з посади заступника повноважного представника ОГПУ по Центрально-Чорноземній

області, а М.М.Бистрих ⁵ та О.О.Ємельянов ⁶ взагалі очолювали українську міліцію за сумісництвом: перший водночас очолював ОО ГПУ Українського військового округу та УПО ГПУ УСРР, другий – працював начальником УПО ГПУ УСРР. Подібна традиція додержувалася і з заступниками начальника УРСМ НКВД УСРР: І.Ю.Купчик ⁷ перед цим призначенням працював заступником начальника УНКВД по Харківській області, а П.Г.Шостак-Соколов ⁸ – начальником Оперативного відділу Управління державної безпеки (УГБ) НКВД УСРР.

На нашу думку, така кадрова політика пояснювалася тим, що саме у цей час міліція почала виконувати функції, що не входили до кола її прямих обов'язків. Працівники міліції брали активну участь у розкуркулюванні, депортації населення за межі України, арештах політичне неблагонадійних тощо.

Отже, призначення Камінського на посаду заступника начальника УРСМ НКВД УСРР не було випадковим. Адже Яків Зельманович був досить помітною постаттю в українському НКВД. У грудні 1935 р. йому було надане спеціальне звання – майор державної безпеки, яке дорівнювалося загальноармійському званню комбрига (тобто, за сучасними мірками, генерал-майора).

Він брав активну участь у фабрикації справ «Українського національного центру» та «Військово-офіцерської організації «Весна». Під його особистим керівництвом «було розроблено та ліквідовано есерівську організацію «Південне крайове бюро» та меншовицьку організацію в Одесі, низку шпигунських диверсійних закордонних організацій» ⁹. У 1928 р. він допитував у Проскурові ксьондза Кваснівського та дістав від нього «свідчення про наявність ксьондзівської організації на Правобережжі» ¹⁰, після чого за ґрати потрапили десятки католицьких священнослужителів.

Камінський користувався довірою у голови ГПУ УСРР В.А.Балицького ¹¹ і навесні 1933 р. був відправлений на допомогу Х.Я.Леонюку ¹² наводити порядок в Одеському обласному відділі ГПУ, колишній начальник якого Ю.М.Перцов ¹³ був усунутий з посади за нескінченні оргії, контрабанду та витрати державних коштів на свою коханку – акторку З.Вансович ¹⁴. За існуючою традицією до Одеси направлялися лише сильні співробітники, здатні самостійно вирішувати складні завдання. Чекіст, який успішно попрацював у місті над морем, розглядався керівництвом як такий, що пройшов серйозну школу і, як правило, переводився на більш відповідальну роботу ¹⁵. Так сталося і з Камінським – 28 серпня 1934 р. він став заступником начальника УНКВД по Харківській області.

Це було престижне та відповідальне призначення. Після переїзду влітку 1934 р. українського уряду з Харкова до Києва чекістська робота в колишній столиці набувала особливого значення. Харків залишався одним із головних промислових, наукових та культурних центрів СРСР, а обласне

УНКВД, яке раніше діяло «в тіні» республіканського відомства і мало у порівнянні з іншими обласними УНКВД дещо урізаний вигляд, тепер перетворювалося на самостійну оперативну одиницю. Для реорганізації чекістської роботи до міста перекидалися досвідчені чекісти.

Начальником УНКВД по Харківській області 11 липня 1934 р. був призначений К.М.Карлсон¹⁶, якого всього два місяці тому постановою ЦК ВКП(б) «за великі недоліки у фінансовому стані міліції України» було усунуто з посади заступника голови ГПУ УСРР¹⁷. Карла Мартиновича називали «партійною совістю Української парторганізації»¹⁸, Балицький не полишав думки знову зробити його своїм заступником і навіть тримав у наркоматі внутрішніх справ для нього спеціальний кабінет. Але для того, щоб Карлсон зміг його зайняти, він мав довести ударною роботою свою відданість справі Леніна-Сталіна, і, на думку керівництва НКВД УСРР, ніхто не міг йому у цьому допомогти краще, ніж Камінський.

Карл Мартинович і Яків Зельманович спрацювалися досить швидко, і між ними, за словами сучасників, встановилися «дуже близькі стосунки»¹⁹.

За існуючими штатами у начальників обласних УНКВД УСРР був лише один заступник, на якого покладалася вся чорнова оперативна робота²⁰. Крім того, Карлсон як член оргбюро ЦК КП(б)У²¹, член ВУЦВК і член бюро Харківського обкому КП(б)У багато часу віддавав партійній та радянській роботі, і Камінському доводилося працювати з подвійним навантаженням. Діяв він завжди рішуче та жорстко, про що свідчать численні накази по Харківському обласному УНКВД за його підписом. Процитуємо деякі з них:

«Попереджаю всіх працівників УГБ про необхідність дотримання наказів НКВД СРСР і УСРР про більш вдумливе та серйозне відношення при проведенні слідства, а також про те, що за провал агентури у процесі розробки та проведення слідства, буду притягувати до найсуворішої відповідальності винуватих, аж до надання суду Військового Трибуналу»²².

«Начальнику Лазорського райвідділу НКВД тов. Заліт за прийом на роботу без попередньої спецперевірки та санкції Відділу кадрів ХОУ (Харківського обласного управління. – *Авт.*) НКВД колишнього поліцейського Віккена – об'явити сувору догану»²³.

Недаремно харківські чекісти запам'ятали його як «запальну, неврівноважену людину та крикуна. Він не тільки керував слідством, але і сам допитував заарештованих»²⁴.

Надзвичайно багато уваги Камінський приділяв роботі з таємною агентурою, про що пізніше свідчив: «До кола моїх посадових обов'язків входило викриття контрреволюційного підпілля агентурним шляхом і передача цих матеріалів підлеглому мені апарату»²⁵. Він особисто зустрічався з агентурою та перевіряв її боездатність.

Про результати однієї з таких перевірок писав Карлсон у своєму наказі від 8-го березня 1935 р.: «Перевіркою агентурно-інформаційної мережі

Лозовського райвідділку НКВД, яку проводив мій заступник – тов. Камінський, встановлено катастрофічний стан таємного апарата у цьому районі. Із 11 агентів і 13 спецінформаторів, які числилися за списком, жоден не відповідає цій кваліфікації. У наслідку 8 з них залишено рядовими інформаторами, а 16 виключено із взяттям деяких в агентурну розробку, як підозрілих у подвійній грі...

Наказую: 1. За оперативну бездіяльність і за розвал агентурної роботи колишнього начальника Лозовського райвідділку НКВД тов. Саєнко ²⁶ заарештувати на п'ять діб без виконання службових обов'язків і попередити, що якщо і на новому місці не буде розгорнута енергійна агентурно-оперативна робота, він буде усунутий з посади та відданий під суд. Уповноваженого СПО (секретно-політичного відділу. – *Авт.*) тов. Сумця – заарештувати на п'ять діб без виконання службових обов'язків...

Відділу кадрів відрядити до Лозовського району оперативного працівника, якому нагально приступити до налагоджування агентурного апарата у відповідності до даних тов. Камінським вказівок» ²⁷.

Справжня запарка по роботі розпочалася у Камінського та його підлеглих у 1936 р., коли з Москви почали надходити протоколи допитів осіб, обвинувачених у троцькізмі. За словами Камінського, читаючи ці протоколи, Карлсон якимось зауважив: «Той факт, що нині заарештовано велику кількість старих більшовиків й видних працівників партії і радянського апарату, говорить за те, що не все у нас в країні благополучно. Як видно, є серйозна опозиція в партії, яка пішла в підпілля і веде боротьбу з нинішнім керівництвом партії» ²⁸.

Невдовзі з Головного Управління Державної Безпеки (ГУГБ) НКВД СРСР надійшла директива, щоб керівники обласних УНКВД особисто взяли за безпосереднє керівництво боротьбою з троцькізмом і рішуче викривали підпілля на місцях, а не чекали наводок з Москви. І тоді Карлсон став особисто керувати роботою СПО УГБ УНКВД. Всі директиви, орієнтировки, протоколи допитів по Москві передавалися начальнику відділу капітану державної безпеки М.І.Говличу ²⁹ тільки після того, як їх проробили Карлсон та Камінський ³⁰. Начальник УНКВД та його заступник особисто допитували найзначніших заарештованих, з якими вже попрацювали співробітники СПО.

Успіхи харківських чекістів дістали високої оцінки союзного керівництва, і 16 жовтня 1936 р. Карлсон, нарешті, пересів у звичне для себе крісло заступника наркома внутрішніх справ УСРР, а його місце у Харкові зайняв колишній начальник Економічного відділу УГБ НКВД УСРР комісар державної безпеки 3-го рангу С.С.Мазо ³¹. Це був досвідчений чекіст, нагороджений орденом Червоного прапора за підготовку «Шахтинської справи» та «Процесу Промпартії». Майже 10 років вишукував він ворогів на економічному фронті, але досвіду боротьби з опозиціонерами не мав. Довелося знову Камінському перекласти весь тягар боротьби з троцькістами

на свої плечі.

11 грудня 1936 р. він наказав заарештувати «як активного учасника підпільної троцькістської терористичної організації» завідувача сільсько-господарчим відділом обкому КП(б)У Г.І.Незнакомов ³² та допитував його разом із М.І.Говличем та начальником відділку СПО лейтенантом державної безпеки Ф.А. Цветухіним ³³. Під тиском слідчих Незнакомов дав свідчення про існування в Харкові троцькістського підпілля, активним учасником якого є голова Харківської міської ради В.Н.Богуцький ³⁴.

Камінський особисто склав довідку на арешт харківського мера, хоча пізніше і визнавав, що, «окрім свідчень завідувача сільгоспвідділом на Богуцького ³⁵, інших матеріалів про участь Богуцького у контрреволюційній організації у мене по оперативній лінії не було. Після того, як Балицький дав згоду на арешт, була отримана і санкція прокурора» ³⁶.

Богуцького заарештували 11 січня 1937 р. Безпосередньо з ним працював начальник 3-го відділку 4-го (секретно-політичного) відділу УГБ УНКВД Харківської області лейтенант державної безпеки Б.Я.Лисицький ³⁷, який швидко зумів дістати від заарештованого компромат на багатьох відповідальних співробітників республіки. Тоді до допитів підключилися Камінський, Говлич та начальник 1-го відділку 4-го відділу УГБ старший лейтенант державної безпеки Л.Н.Ширін ³⁸. Справа почала набирати гучного резонансу, і попрацювати із заарештованим до Харкова приїздив сам начальник 4-го відділу УГБ НКВД УРСР ³⁹ П.М.Рахліс ⁴⁰.

Відзначимо, що з Богуцьким Камінський працював «творчо», беручи від нього компромат лише на потрібних людей, і коли доведений до відчаю арештант став давати свідчення проти колишнього першого секретаря Харківського обкому КП(б)У М.Н.Демченка ⁴¹, то заступник начальника УНКВД, знаючи про добрі відносини Демченка та Карлсона, оформив цей матеріал окремим протоколом.

Про успіхи УНКВД по Харківській області в боротьбі з троцькістами з гордістю розповів 7 січня 1937 р. на пленумі ЦК КП(б)У перший секретар Харківського обкому партії С.О.Кудрявцев ⁴²: «Останнім часом викриті: Мусульбас ⁴³ – колишній другий секретар обкому; Бобровніков – колишній другий секретар горкому; Незнакомов – колишній заступник завідувача сільськогосподарським відділом обкому; Целкін – колишній завідувач радгоспним сектором обкому; Коган – колишня завідувачка обласним партархівом; Грабовський – колишній інструктор обкому; Талімонов – колишній помічник першого секретаря обкому; Павлов – колишній помічник другого секретаря обкому; Журливий – колишній другий секретар Жовтневого райкому; Брандт – колишній перший секретар Ленінського райкому; Єфименко – колишній другий секретар Кагановичеського райкому; Дефорж – колишній другий секретар Ленінського райкому. Ці викриті та заарештовані... На ХПЗ сиділи секретарі партійного комітету Генкін та культпрому Геферт, які нині викриті та заарештовані як вороги партії та

народу... Ще в 1934-1936 роках у Харківській партійній організації були викриті як вороги партії: Плачинда – колишній секретар Полтавського міському, Невельський – колишній секретар Кременчуцького міському, Єрмолов – колишній секретар Ізюмського райкому, Гуревич – колишній завідувач культпромом обкому та Авербух – колишній заступник завідувача промтранспортним відділом обкому...

Контрреволюційні троцькістські групи були викриті на ХПЗ, артилерійському заводі та на ряді інших підприємств»⁴⁴.

Оцінюючи свою роботу у той період, Камінський пізніше з гордістю писав: «при моїй безпосередній участі викрито право-троцькістське підпілля у Харкові та Києві»⁴⁵, і, безперечно, мав рацію.

Його активність у викритті троцькістського підпілля можна пояснити не тільки сумлінним виконанням своїх службових обов'язків, але і спробами довести свою відданість генеральній лінії ВКП(б), бо мав за собою великий, як на той час, гріх – у грудні 1923 р. разом із більшістю партійної організації Київського губернського відділу ГПУ проголосував за платформу Л.Д.Троцького. Київські чекісти, правда, швидко збагнули свою помилку і за пропозицією начальника СОЧ В.М.Горожанина⁴⁶ написали покайного листа до місцевої газети⁴⁷. Тодішній голова ГПУ УСРР В. А.Балицький на цю провину підлеглих особливої уваги не звернув і незабаром висунув Горожанина на посаду начальника СО ГПУ УСРР – відділу, який між іншим розробляв і опозиціонерів. Інший «київський троцькіст» П.М.Рахліс, незважаючи на те, що у січні 1924 р. листа у газету не підписав і позбувся своєї посади начальника СО та секретаря партійної організації Київського губернського відділу ГПУ, з січня 1936 р. очолював СПО УГБ НКВД УСРР і керував боротьбою з троцькізмом у республіці.

Спочатку «троцькістське минуле» не відіграло ніякого значення і для блискучої чекістської кар'єри Камінського. Він настільки увірував у свою недоторканність та винятковість, що при обміні партійних документів навесні 1936 р. «забув» повідомити про свій проступок 1923 р. партійну організацію. Але все таємне колись стає явним.

Неприємності розпочалися на початку 1937 р. з міжміського телефонного дзвінка. Телефонував давній знайомий – начальник 2-го (оперативного) відділу УГБ УНКВД по Ленінградській області капітан державної безпеки М.С.Альохін⁴⁸ і просив підтвердити факт його відкритого розриву з троцькістами у лютому 1924 р. у Києві. Камінський зрозумів, у яку халепу він потрапив через власну брехню, і після кількох днів роздумів написав заяву на ім'я Мазо, у якій, зокрема, відзначалося:

«При перевірці та обміні партдокументів у 1935-1936 роках я про свою помилку не казав, і цим здійснив тяжку провину перед партією. Я повинен запевнити Вас у тому, що єдиною причиною тому була моя малодушність»⁴⁹.

Справу Камінського почали розглядати у різних партійних інстанціях,

і він дуже перелякався. Його приятелька Шаргей бідкалася знайомим: «Ви знаєте, коли стояло питання про Камінського на бюро, то він повернувся додому в такому жахливому стані, що я з ним промордувалася цілу ніч у його на квартирі. Я весь час прикладала йому компреси, весь час стежила за ним і дуже боялася, що він не витримає такого удару!»⁵⁰.

Але хвилювався Яків Зельманович марно. Перед розглядом його справи секретарю Харківського обкому КП(б)У Налімову телефонували Балицький та Карлсон, і бюро обкому винесло постанову: «Вказати тов. Камінському на припущену ним помилку, що виявилася в тому, що він не заявив при перевірці партійних документів про свої хитання у 1923 р.»⁵¹.

Коментуючи таке рішення бюро обкому КП(б)У, голова Харківського облвиконкому Г.К.Прядченко⁵² слушно відзначив, що «за подібні справи рядових комуністів виключали з партії, а Камінському лише поставили на вид!»⁵³. На жаль, таку партійну принциповість Прядченко виявив лише тоді, коли сам опинився за ґратами, а на засіданні бюро він підтримав рішення більшості, бо не хотів сваритися із всемогутнім відомством.

Між тим хвиля пошуків «прихованих троцькістів» докотилася і до «меченосців партії» – чекістів. В центральному апараті НКВД СРСР розпочалися перші арешти. І тоді Балицький, розуміючи, що «троцькістське минуле» його підлеглих підриває і його авторитет, вирішив підстрахуватися і усунув з оперативної роботи «за помилки 1923 р.» Рахліса⁵⁴ та Камінського.

Якова Зельмановича призначили заступником начальника УРСМ НКВД УРСР. Начальник української міліції М.С.Бачинський мав серед підлеглих репутацію людини з найближчого оточення Балицького та «бюрократа, що керував міліцією не виходячи з кабінету»⁵⁵. Йому, весь час зайнятому вищою політикою», якраз і був потрібний такий енергійний заступник, як Камінський.

Камінському вже здавалося, що всі його біди лишилися позаду, але спокійно працювати у Києві йому довелося не довго.

14 червня 1937 р. новим наркомом внутрішніх справ був призначений колишній начальник 5-го (особливого) відділу Головного Управління державної безпеки (ГУГБ) НКВД СРСР комісар державної безпеки 2-го рангу І.М.Леплевський⁵⁶, який відразу розпочав викривати контрреволюційну троцькістську організацію в НКВД України на чолі з Балицьким. 4 липня С.С.Мазо, довідавшись про те, що Пленум ЦК КП(б)У вивів його із числа кандидатів у члени ЦК, застрелився у своєму службовому кабінеті. Знайшлися «вороги народу» і серед відповідальних працівників міліції – за ґрати потрапили М.С.Бачинський, начальник карного розшуку республіки А.Я.Аузен⁵⁷ (ще один «київський троцькіст – чекіст зразка 1923 р.») та начальник Одеської обласної міліції П.М.Селіванов⁵⁸.

Здавалося, на що міг розраховувати у цій м'ясорубці Камінський з його анархістським і троцькістським минулим, та ще після того, як перший

заступник наркома внутрішніх справ СРСР комкор М.П.Фриновський³⁹ у своєму наказі за № 248 від 21 червня 1937р. виніс йому сувору догану «за допущення арешту Сухова⁶⁰ та за відсутність контролю за проведенням слідства»?⁶¹ Лише на бога, а богом на той час в Україні був Леплевський.

Нарком добирав свою команду за принципом особистої відданості. Камінського він знав давно, ще по спільній роботі на Поділлі, і вважав його відданою людиною, здатною без вагань виконувати будь-які накази⁶². Леплевський взяв Якова Зельмановича під свій захист, про що останній пізніше писав:

«Леплевський у присутності секретаря Кіровського райкому партії, секретаря партколективу УРСМ та Бельського⁶³ (заступник наркома внутрішніх справ СРСР, комісар державної безпеки 2-го рангу – перебував у серпні 1937 р. в Києві з інспекційною перевіркою. – *Авт.*) докоряв мене за те, що я не повідомив його про проект гарнізонних зборів, на яких мені виразили недовіру. Він сказав, що приїхав би на збори»⁶⁴.

Таку сміливість Леплевського можна пояснити ще й тим, що і сам М.І.Єжов полюбляв використовувати «грішників» – вони зроблять усе аби виправдати високу довіру та врятувати своє життя. Так вищезгаданий «колишній київський троцькіст» М.С.Альохін був призначений заступником начальника 12 відділу (оперативна техніка) ГУГБ НКВД СРСР і виконував найбрудніші накази керівництва.

З 17 липня, тобто з дня арешту Бачинського, Камінський став виконувати обов'язки начальника УРСМ НКВД УРСР. Міліцейські справи Леплевського зовсім не цікавили, і він переклав нагляд за УРСМ своєму заступнику⁶⁵ старшому майору державної безпеки М.А.Степанову⁶⁶.

У серпні 1937 р. по всій країні розпочалося проведення так званих масових операцій. Через брак співробітників УГБ для проведення арештів і слідства, особливо у сільських районах, стали широко залучати співробітників міліції. Так, наприклад, в одному з наказів начальника УНКВД по Харківській області майора державної безпеки Л.Й.Рейхмана⁶⁷, зокрема, відзначалося: «Для надання допомоги у роботі Міжрайонним оперативним групам Охтирського та Куп'янського районів наказую:

Виділити за рахунок частин РСМ м. Харкова і направити на час роботи оперативних груп у розпорядження начальника Охтирської міжрайонної оперативної групи – 7 чоловік, та начальника Куп'янської Охтирської міжрайонної оперативної групи – 10 чоловік рядового складу міліції»⁶⁸.

За тим, як українська міліція викривала «ворогів народу», уважно стежив нарком внутрішніх справ республіки. Відразу після Жовтневих свят Камінський пішов до Леплевського узгодити текст привітання до дня XX-річчя міліції. Нарком лежав хворий у задній кімнаті свого кабінету та нарікав, що через хворобу не може в достатній мірі особисто брати участь в роботі, що «день працює, а три лежить»⁶⁹. Оцінюючи оперативну обстановку, Леплевський відзначив, що «історія не знає подібного. Хоча розгром

право-троцькістського блоку проведено, але на цьому боротьбу не закінчено. Сили ще є і досить організовані. Троцькісти зброї не складають і не складуть, їх підтримують інші антирадянські організації»⁷⁰, та побажав ретельно готувати операції «сім раз міряй, а один раз відріжай»⁷¹. Не забув він нагадати Камінському про своє заступництво⁷².

Тим часом дії Леплевського почали викликати все більші нарікання у союзного керівництва, яке вважало дії НКВД УРСР обережними та нерішучими. Для підсилення роботи до Києва надсилалися все нові та нові працівники. Наприкінці листопада 1937 р. начальником УРСМ НКВД УРСР став капітан державної безпеки Ф.П.Фокін⁷³, а Камінський повернувся до виконання обов'язків заступника начальника республіканської міліції і продовжував «допомагати» органам держбезпеки викривати все нових і нових ворогів народу.

Саме за керівництво цим напрямком роботи української міліції Президія ВЦВК УРСР нагородила Я.З.Камінського «за зразкове виконання завдань уряду, активну боротьбу з контрреволюцією і охорону інтересів трудящих» золотим годинником⁷⁴. Відзначимо, що з 138 співробітників НКВД УРСР, яких найвищий законодавчий орган республіки відзначив своїми подарунками, він був єдиним міліціонером.

Здавалося, що лихі часи для Камінського позаду. Але 27 січня 1938 р. до Києва прибув новий нарком внутрішніх справ⁷⁵ комісар державної безпеки 3-го рангу О.І.Успенський⁷⁶, який розпочав другу чистку серед українських чекістів.

8 березня 1938 р. військовий прокурор Управління прикордонної та внутрішньої охорони (УПВО) НКВД УРСР М.М.Гомеров⁷⁷ дав санкцію на арешт Камінського. Наступного дня Якова Зельмановича заарештували. Цікаво, що постанову на його арешт «як учасника контрреволюційної змови у НКВД», складену сержантом державної безпеки Терещенком і начальником 8-го відділку 5-го (особливого) відділу УГБ НКВД УРСР молодшим лейтенантом державної безпеки Л.М.Волею-Гойхманом, було затверджено начальником 5-го відділу УГБ НКВД УРСР майором державної безпеки М.О.Листенгуртом⁷⁸ лише 10 березня, а обшук у кімнаті № 23 по вулиці Левашовській, 36а, у якій мешкав Камінський, чекіст І.І.Шихтман провів взагалі 23 березня.

Для проведення слідства у справах заарештованих чекістів Успенський створив особливу оперативно-слідчу групу на чолі із заступником начальника 4-го відділу УГБ НКВД УРСР старшим лейтенантом державної безпеки Д.А.Перцовим⁷⁹, якою лише за період з 21 лютого по 31 квітня 1938 р. був заарештований 241 співробітник НКВД⁸⁰.

Компромат на заарештованих добували вже після їх арешту. Так діяли і по відношенню до Я.З.Камінського, якого почали здавати на допитах його колишні благодійники: К.М.Карлсон «зізнався» в тому, що «за завданням Балицького він особисто завербував до антирадянської змови Камінського»

⁸¹; І.М.Леплевський розповів, що «у ряді областей сиділи мої люди, які беззаперечно виконували всі мої завдання та доручення. В Одесі – Глузберг ⁸² – начальник 5 відділу, в Києві – Роголь ⁸³ – начальник 3 відділу... в Донбасі – Загорський ⁸⁴, кадровий троцькіст – заступник начальника обласного управління, в Чернігові – Геплер ⁸⁵ – троцькіст, і у Києві у міліції Камінський – троцькіст» ⁸⁶.

На допитах Яків Зельманович тримався мужньо і до 4 вересня 1938 р. все заперечував. Чого це йому коштувало, можна лише здогадуватися, адже молодші лейтенанти державної безпеки Л.М.Воля-Гойхман та М.М.Тульський ⁸⁷, які його допитували, відзначалися особливою жорстокістю і забили на смерть начальника 3-го відділку Карного розшуку УРСМ НКВД УРСР Г.І.Майбороду ⁸⁸.

Кінець кінцем, слідчі зламали і Камінського, який поступово зізнався в тому, що у серпні 1936 р. був завербований до контрреволюційної змови в НКВД УРСР Карлсоном і що пізніше завербував М.І.Говлича та капітана державної безпеки Л.С.Аррова ⁸⁹ до цієї організації ⁹⁰. Начальник 1 відділку 6 відділу (нагляд за міліцією, військкоматами, пожежною охороною) 1 Управління НКВД УРСР лейтенант державної безпеки Вайсбарг зумів переконати Якова Зельмановича, що той є учасником сіоністської організації в НКВД УРСР на чолі з Леплевським ⁹¹. Згодом з'явилися «щиросердні зізнання» про співробітництво з чеською розвідкою та про троцькістське минуле.

Особлива нарада НКВД СРСР засудила Камінського до 8 років позбавлення волі, рахуючи термін ув'язнення з 23 березня 1938 р. Після звільнення у 1947 р. він недовгий час працював ливарником у Краснодарі, але невдовзі знову був заарештований органами державної безпеки і як колишній троцькіст був засуджений на заслання.

Під час хрущовської відлиги Яків Зельманович подав заяву про реабілітацію, але і тут йому довелося пережити досить неприємні моменти. Адже водночас із його заявою комісія з реабілітації розглядала заяву родичів розстріляного Богуцького. Коли від Камінського зажадали роз'яснень, то він відповів: «Ні 1-го, ні 2-го, ні 3-го лютого 1937 р. я Богуцького не допитував... це я точно пам'ятаю... Звідки з'явилися мої підписи на протоколах його допитів я не знаю!» ⁹².

Голова військового трибуналу Київського військового округу (КВО) генерал-майор юстиції Архипович вважав, що «Камінський керував слідством, проводив арешти, особисто допитував заарештованих і причетний до фальсифікації слідчих матеріалів, через що ряд осіб було репресовано», та намагався притягнути його до кримінальної відповідальності за порушення соціалістичної законності. Але військовий прокурор КВО генерал-майор юстиції І.Бударгін відкинув аргументи Архиповича «як недостатні» і Якова Зельмановича реабілітували. Питання про партійну реабілітацію Камінський не підіймав. Напевно, довгі роки, проведені в радянських таборах, відкрили йому очі на комуністичну

систему, якій він так віддано служив.

Примітки

¹ Російський центр збереження і вивчення документів новітньої історії (РЦЗВДНІ). – Регистрационный бланк члена ВКП(б) № 0694064; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1. – Оп. 11. – Спр. 958. – Арк. 1-2; Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 1. – Арк. 260-266.

² **Корнєв (Капелюс) Марк Борисович** (1900-1939). Майор державної безпеки. З травня 1927 р. – начальник Вінницького окружного відділу ГПУ. З лютого 1930 р. – начальник ГУМ УСРР. З травня 1930 р. – начальник Кременчуцького окружного відділу ГПУ... З 13 лютого 1937 р. – начальник УНКВД по Молдавській АРСР. З 20 липня 1937 р. по 26 лютого 1938 р. – начальник УНКВД по Чернігівській області. З 23 квітня 1938 р. по 3 вересня 1938 р. – помічник наркома внутрішніх справ Білоруської РСР по відділах, що не входять до УГБ. Засуджений на смерть та розстріляний 2 березня 1939 р.

³ **Семенов Петро Васильович** (1898-1937). Комбриг. З 1932 р. – заступник начальника УПО і ВГПУ УСРР. З травня 1932 р. по травень 1934 р. – начальник ГУМ УСРР. З 26 серпня 1934 р. – начальник 8-го відділку ОО УГБ НКВД УСРР. З 1935 р. – заступник начальника УНКВД по Харківській області та начальник ОО ГУГБ НКВД Харківського військового округу. З 1936 р. – заступник начальника Управління прикордонної та внутрішньої охорони (УПВО) НКВД УРСР Заарештований 7 серпня 1937 р. Засуджений на смерть 7 вересня 1937 р., розстріляний. Посмертно реабілітований.

⁴ **Бачинський Микола Станіславович** (1894-1937). Директор міліції. З 23 листопада 1927 р. – начальник Дорожньо-транспортного відділу (ДТО) ГПУ Донецьких залізниць. З 1 червня 1928 р. – начальник Адміністративно-організаційного управління (АОУ) ГПУ УСРР. З 1 жовтня 1931 р. – начальник Відділу кадрів ГПУ УСРР. З 7 січня 1932 р. – заступник повноважного представника ОГПУ по Центрально-Чорноземній області, Воронеж. З 15 червня 1934 р. – начальник ГУМ УСРР. З 10 липня 1934 р. – начальник УРСМ НКВД УСРР. З 19 травня 1937 р. – начальник УРСМ та заступник наркома внутрішніх справ УРСР. Заарештований 17 липня 1937 р. Розстріляний 28 жовтня 1937 р. Посмертно реабілітований.

⁵ **Бистрих Микола Миколайович** (1893-1939). Комісар державної безпеки 3-го рангу. З 21 лютого 1923 р. до 30.07.1931 р. – начальник ОО Українського військового округу. З 25 жовтня 1923 до 30.07.1931 р. – начальник УПО та ВГПУ УСРР. У 1930-1931 рр. очолював за сумісництвом ГУМ УСРР. З 30 липня 1931 р. – начальник Головного УПО та ВОГПУ СРСР. З 1 грудня 1936 р. – заступник начальника ГУРСМ НКВД СРСР. Заарештований восени 1938 р. Розстріляний 22 лютого 1939 р.

⁶ **Смельянов Олександр Олександрович** (1882-?). Комбриг. З 14 вересня 1931 р. по 23 травня 1933 р. – начальник УПО ГПУ УСРР. З листопада 1931 р. по травень 1932 р. – начальник ГУМ УСРР. З 23 травня 1933 р. – заступник начальника УПО та ВГПУ УСРР/УПВО НКВД УСРР. З квітня 1937 р. – начальник УПВО НКВД Білоруської РСР. З 31 січня 1938 р. – заступник начальника ГУПВО НКВД СРСР. Подальша доля невідома.

⁷ **Купчик Ісаак Юлійович** (1900-1937). Майор державної безпеки. З 5 вересня 1933 р. – заступник начальника Харківського обласного відділу ГПУ. З 1 вересня 1934 р. перебував на лікуванні. З 10 березня 1935 р. – заступник начальника УРСМ НКВД УСРР. З 21 грудня 1936 р. – начальник 5-го відділу (ОО) УГБ НКВД УРСР та начальник ОО ГУГБ НКВД Київського військового округу. Заарештований 7 серпня 1937 р. Розстріляний 7 вересня 1937 р. Посмертно реабілітований.

⁸ **Шостак-Соколов Петро Григорович** (1896-1937). Майор державної безпеки. З квітня 1933 р. – начальник Оперативного відділу ГПУ УСРР/ УГБ НКВД УСРР. З 21 грудня

1936 р. – заступник начальника УРСМ НКВД УСРР. З 23 січня 1937 р. – начальник УНКВД по Чернігівській області. Заарештований 24 червня 1937 р. Засуджений на смерть 7 вересня 1937 р., розстріляний. Посмертно реабілітований.

⁹ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 159.

¹⁰ Там само. – Арк. 63 зв. – 64.

¹¹ **Балицький Всеволод Аполонович** (1892-1937). Комісар державної безпеки 1-го рангу. З 1 вересня 1923 р. – голова ГПУ УСРР. З 31 липня 1931 р. – заступник голови ОГПУ СРСР. З 20 лютого 1933 р. – голова ГПУ УСРР. З 10 липня 1934 р. – нарком внутрішніх справ УСРР. З 11 травня 1937 р. – начальник УНКВД по Далеко-Східному краю. Заарештований 7 липня 1937 р. Розстріляний 27 листопада 1937 р.

¹² **Леонюк (Кузуб) Хома Якимович** (1892-?). Старший майор державної безпеки. З 18 вересня 1931 р. – начальник Секретно-оперативного управління (СОУ) та заступник голови ГПУ УСРР. З 22 березня 1933 р. – начальник Одеського обласного відділу ГПУ. З 15 липня 1934 р. – начальник УНКВД по Одеській області. З 15 березня 1935 р. до 9 січня 1937 р. – начальник УНКВД по Куйбишевському краю. З 15 квітня до 11 вересня 1937 р. – начальник УНКВД по Красноярському краю. З 11 жовтня 1937 р. – помічник начальника, а з 16 квітня 1938 р. – заступник начальника Головного Управління Таборів (ГУЛАГ) НКВД СРСР. Потім працював у системі ГУЛАГУ НКВД. Остання посада – заступник начальника відділу трудових та виховних колоній МВД СРСР. 6 червня 1957 р. звільнений в запас через факти дискретизації звання офіцера. 30 липня того ж року позбавлений звання генерал-майора.

¹³ **Перцов Юрій Мойсейович** (1894-?). З 11 березня 1929 р. – заступник начальника ОО ГПУ Українського військового округу. З 5 вересня 1930 р. – начальник Одеського оперативного сектора / обласного відділу ГПУ. 29 січня 1933 р. усунутий з посади. У 1933 р. Особливою нарадою ОГПУ СРСР засуджений за контрабанду до кількох років позбавлення волі. У 1938 р. вдруге засуджений до 5 років таборів. У 1949 р. проживав у Краснодарі.

¹⁴ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 37281-ФП. – Арк. 81.

¹⁵ Гладков Т.К. Медведев. – М.: Мол. гвардия, 1985. – С. 82.

¹⁶ **Карлсон Карл Мартинович (Едуард Іванович)** (1888-1938). Комісар державної безпеки 2-го рангу. З 10 червня 1924 р. – заступник голови ГПУ УСРР. 25 травня 1934 р. усунутий з посади. З 11 липня 1934 р. – начальник УНКВД по Харківській області. З 17 жовтня 1936 р. – заступник наркома внутрішніх справ УСРР. 26 липня 1937 р. відкликаний до НКВД СРСР. З 16 серпня 1937 р. – начальник Томськ-Асинського табору НКВД. Заарештований 22 січня 1938 р. Засуджений на смерть 22 квітня 1938 р., розстріляний. Посмертно реабілітований.

¹⁷ Харківський державний обласний архів. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 501. – Арк. 10.

¹⁸ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 2. – Арк. 39.

¹⁹ Там само. – Т. 1. – Арк. 202.

²⁰ У 1935 р. після утворення Харківського військового округу (ХВО) у штаті УНКВД по Харківській області з'явилася посада ще одного заступника начальника, що обіймав за сумісництвом ще і посади начальника ОО ГУГБ НКВД ХВО та начальника ОО УГБ обласного УНКВД.

²¹ Комуністична партія України – з'їзди і конференції / Кер. авт. кол. В.Ф.Солдатенко. – К.: Україна, 1991. – С. 166.

²² Архів УВС по Харківській області. Колекція документів. – Приказ № 88 по Управленню НКВД Харьковской области от 5 февраля 1935 г.

²³ Там само. – Приказ № 551 по Управленню НКВД Харьковской области от 4 августа 1935 г.

²⁴ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 96.

²⁵ Там само. – Арк. 65 зв.

²⁶ **Сасенко Митрофан Васильович** (?). Лейтенант державної безпеки. У 1934-1935 рр. – начальник Лозовського райвідділку НКВД. У 1935-1936 рр. – начальник Хорольського райвідділку НКВД. З 1936 р. в УНКВД Чернігівської області.

²⁷ Архів УВС по Харківській області. Колекція документів. – Приказ № 181 по Управленню НКВД Харьковской области от 8 марта 1935 г.

²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 1. – Арк. 34-35.

²⁹ **Говлич Марк Ілліч** (1902-1938). Капітан державної безпеки. З квітня 1931 р. – начальник СПО Дніпропетровського оперативного сектора / обласного відділу ГПУ. З 11 серпня 1934 р. – начальник СПО УГБ УНКВД Харківської області. З 3 січня 1937 р. – заступник начальника 4-го відділу (СПО) УГБ НКВД УРСР. З 25 вересня 1937 р. – начальник УНКВД Амурської області. Заарештований 29 липня 1938 р. Засуджений на смерть 20 вересня 1938 р. Розстріляний.

³⁰ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 2. – Арк. 39-40.

³¹ **Мазо Соломон Самійлович** (1900-1937). Комісар державної безпеки 3-го рангу. З 29 вересня 1930 р. – начальник ЕКУ ГПУ УСРР / Економічного відділу УГБ НКВД УСРР. З 16 жовтня 1936 р. – начальник УНКВД Харківської області. Застрелився 4 липня 1937 р. Посмертно реабілітований.

³² **Незнакомов Григорій Ілліч** (1900-1937). Засуджений на смерть 9 березня 1937 р. Посмертно реабілітований.

³³ **Цветухін Федір Андрійович** (1904-?). Старший лейтенант державної безпеки. З 1935 р. – начальник відділку СПО УГБ УНКВД Харківської області. З 1938 р. – начальник відділку 4-го відділу УГБ НКВД УРСР. З 1938 р. – помічник начальника 9-го відділу УГБ НКВД УРСР. З січня 1939 р. – начальник 1-го Спецвідділу НКВД УРСР.

³⁴ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 93-94.

³⁵ **Богуцький Володимир Никифорович** (1891-1937). Розстріляний. Посмертно реабілітований.

³⁶ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 65.

³⁷ **Лисицький Борис Якович** (1905-?). Лейтенант державної безпеки. У 1933-1937 рр. – начальник відділку СПО Харківського обласного відділу ГПУ / УГБ УНКВД. 27 червня 1937 р. звільнений з органів. У 1957 р. – начальник відділу агітації та пропаганди Свердловського обкому КПРС.

³⁸ **Ширін-Шац Лазар Наумович** (1901-?). Старший лейтенант державної безпеки. З 20 січня 1936 р. до 18 листопада 1937 р. – начальник 1-го відділку СПО УГБ УНКВД Харківської області. До 21 березня 1938 р. – начальник відділку 4-го відділу (СПО) УГБ НКВД УРСР. З 21 березня 1938 р. – заступник начальника 4-го відділу УГБ УНКВД Вінницької області. З 28 серпня 1938 р. – начальник відділу місць ув'язнення УНКВД Вінницької області. З 20 вересня 1938 р. – начальник Управління будівництва шляху Новоград-Волинський – Житомир НКВД УРСР. З 1939 р. – керуючий відділом «Інтуристу» у Харкові. Заарештований у 1939 р. Звільнений 17 вересня 1941 р. через «недоведеність злочинів».

³⁹ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 65 зв.

⁴⁰ **Рахліс Пейсах Месрович** (1897-1938). Майор державної безпеки. У 1923-1924 рр. – начальник СО Київського губернського відділу ГПУ. З 14 січня 1935 р. – заступник начальника СПО ГПУ УРСР. З 3 січня 1936 р. – начальник СПО УГБ НКВД УРСР. Звільнений з посади 31 березня 1937 р. З 16 травня 1937 р. – начальник 3-го (контррозвідувального) відділу УГБ НКВД Узбецької РСР. Заарештований 7 серпня 1937 р. Засуджений на смерть 10 січня 1938 р.

⁴¹ **Демченко Микола Нестерович** (1896-1937). До 1936 р. – перший секретар Харківського обкому КП(б)У. У 1937 р. – нарком зернових та тваринних радгоспів СРСР.

Заарештований 22 липня 1937 р. Розстріляний 30 жовтня 1937 р. Посмертно реабілітований.

⁴² **Кудрявцев Сергій Олександрович** (1903-1938). У 1936-1937 рр. – перший секретар Харківського обкому КП(б)У. З 1937 р. – перший секретар Київського обкому КП(б)У. Заарештований у грудні 1937 р. Розстріляний у квітні 1938 р. Посмертно реабілітований.

⁴³ **Мусульбас Іван Андрійович** (1895-1937). Розстріляний у 1937 р. Посмертно реабілітований.

⁴⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 519. – Арк. 32-37.

⁴⁵ Там само. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 182.

⁴⁶ **Горожанин Валерій Михайлович** (1889-1938). Старший майор державної безпеки. З 5 січня 1923 р. – начальник СОЧ Київського губернського відділу ГПУ. З 7 травня 1924 р. – начальник СО ГПУ УСРР. З 7 травня 1930 р. – заступник начальника СО ОПТУ СРСР. З 21 травня 1935 р. – другий заступник ЩО ГУГБ НКВД СРСР. З 15 лютого 1937 р. – начальник, а з 27 травня 1937 р. – заступник начальника Особливого бюро при секретаріаті НКВД СРСР. Заарештований 19 серпня 1937 р. Розстріляний 29 серпня 1938 р. Посмертно реабілітований.

⁴⁷ Пролетарская правда (Київ). – 1924. – 21 лютого.

⁴⁸ **Альохін Михайло Сергійович** (1902-1939). Майор державної безпеки. З січня 1923 р. – уповноважений КРО Київського губернського відділу ГПУ. З червня 1924 р. працював у органах ГПУ Північного Кавказу. З 22 грудня 1934 р. – начальник Оперативного відділу УГБ УНКВД Ленінградської області. З 14 серпня 1937 р. – заступник начальника 12-го відділу ГУГБ НКВД СРСР. З 9 червня 1938 р. – начальник відділу Опертехніки НКВД СРСР. Заарештований 13 вересня 1938 р. Розстріляний 22 лютого 1939 р.

⁴⁹ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 1. – Арк. 199.

⁵⁰ Там само. – Арк. 230.

⁵¹ Там само. – Арк. 183.

⁵² **Прядченко Григорій Костянтинович** (1897-?). Заарештований у липні 1937 р. Розстріляний. Посмертно реабілітований.

⁵³ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 19. – Арк. 203.

⁵⁴ Там само. – Спр. 45886-ФП. – Арк. 172.

⁵⁵ Там само. – Спр. 33032-ФП. – Т. 1. – Арк. 207.

⁵⁶ **Леплевський Ізраїль Мойсейович** (1894-1938). Комісар державної безпеки 2-го рангу. З 20 лютого 1933 р. – заступник голови ГПУ УСРР. З січня 1934 р. – повпред ОГПУ по Саратовському краю. З грудня 1934 р. – нарком внутрішніх справ Білоруської РСР. З 25 листопада 1936 р. – начальник 5-го відділу (ОО) ГУГБ НКВД СРСР. З 14 червня 1937 р. – нарком внутрішніх справ УРСР. З 25 січня 1937 р. – начальник 6-го (транспортного) відділу ГУГБ НКВД СРСР. Заарештований 26 квітня 1938 р. Розстріляний 28 липня 1938 р.

⁵⁷ **Аузен Альберт Янович** (1899-1937). У 1923 р. – уповноважений ОО Київського губернського відділу ГПУ. У 1934-1937 рр. – начальник карного розшуку УРСМ НКВД УРСР. Заарештований 2 липня 1937 р. Розстріляний 7 вересня 1937 р.

⁵⁸ **Селіванов Петро Мойсейович** (1894-1937). Старший майор міліції. Начальник УРСМ УНКВД Одеської області. Заарештований 4 серпня 1937 р. Розстріляний 7 вересня 1937 р.

⁵⁹ **Фриновський Михайло Петрович** (1898-1940). Командарм 1-го рангу. З 8 квітня 1933 р. до 15 квітня 1937 р. – начальник ГУПО ОГПУ СРСР / ГУПВО НКВД СРСР. З 16 жовтня 1936 р. – заступник наркома внутрішніх справ СРСР. З 15 квітня 1937 р. – начальник ГУГБ та перший заступник наркома внутрішніх справ СРСР. З 8 вересня 1938 р. – нарком Військово-морського флоту СРСР. Заарештований 6 квітня 1939 р. Розстріляний 4 лютого 1940 р.

⁶⁰ **Сухов Григорій Степанович** (?). Член ВКП(б) з 1921 р. У роки громадянської війни –

червоний партизан. 25 жовтня 1935 р. виключений з партії Держинським райкомом КП(б)У м. Харкова за пропозицією М.І.Говлича. Заарештований 14 травня 1936 р. за «троцькістські наміри». Виправданий рішенням суду 27 грудня 1936 р. За «необґрунтовані звинувачення у тероризмі та контрреволюції» на ряд співробітників УНКВД Харківської області були накладені дисциплінарні стягнення.

⁶¹ Архів УВС Харківської області. – Ф. 48/169. – Оп. 1. – Порція 5. – Спр. 3. – Арк. 128.

⁶² ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 37281-ФП. – Арк. 245.

⁶³ **Бельський Лев Миколайович (Левін Абрам Михайлович)** (1899-1941). Комісар державної безпеки 2-го рангу. З 4 січня 1934 р. по 7 серпня 1937 р. – начальник ГУРСМ ОГПУ-НКВД СРСР. З 3 листопада 1936 р. по 28 травня 1938 р. – заступник наркома внутрішніх справ СРСР. З 8 квітня 1938 р. – перший заступник наркома шляхів сполучення СРСР. Заарештований 30 липня 1939 р. Розстріляний 16 жовтня 1941 р.

⁶⁴ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 2. – Арк. 245.

⁶⁵ Там само. – Арк. 66.

⁶⁶ **Степанов Михайло Архипович** (1900-1940). Старший майор державної безпеки. З 1 січня 1937 р. – заступник наркома внутрішніх справ Грузинської РСР. З 20 липня 1937 р. – заступник наркома внутрішніх справ УРСР. Заарештований у 1938 р. Засуджений 9 липня 1940 р. до 12 років позбавлення волі. Помер у таборі 17 жовтня 1940 р.

⁶⁷ **Рейхман Лев Йосифович** (1901-1939). Майор державної безпеки. З 13 лютого 1937 р. – заступник начальника УНКВД Київської області. З 7 серпня 1937 р. – начальник УНКВД Харківської області. З 7 березня 1938 р. – начальник 3-го відділу УГБ НКВД УРСР. З 28 березня 1938 р. – начальник 7-го відділу 1-го Управління НКВД СРСР. З 29 вересня 1938 р. – начальник відділу оборонної промисловості Головного Економічного Управління НКВД СРСР. Заарештований 23 жовтня 1938 р. Розстріляний 26 січня 1940 р.

⁶⁸ Архів УВС Харківської області. Колекція документів. – Приказ № 94 по Управленню НКВД Харьковской области от 16 февраля 1938 г.

⁶⁹ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-Фп. – Т. 2. – Арк. 95.

⁷⁰ Там само. – Т. 1. – Арк. 44—45.

⁷¹ Там само. – Т. 2. – Арк. 103.

⁷² Там само. – Т. 1. – Арк. 44-45

⁷³ **Фокін Федір Павлович** (1895-?). Капітан державної безпеки. З 1936 р. – начальник ОВІР ГУРСМ НКВД СРСР. З листопада 1937 р. по березень 1938 р. – начальник УРСМ НКВД УРСР. З березня 1938 р. – начальник УРСМ та заступник начальника УНКВД Ростовської області. Заарештований у 1938 р. Засуджений до позбавлення волі. Реабілітований.

⁷⁴ Вісті. – 1937. – 20 грудня.

⁷⁵ Архів УВС Харківської області. – Ф. 48. – Оп. 1. – Порція 6. – Спр. 32. – Арк. 22.

⁷⁶ **Успенський Олександр Іванович** (1902-1940). Комісар державної безпеки 3-го рангу. З 16 березня 1937 р. – начальник УНКВД по Оренбурзькій області. З 25 січня 1938 р. – нарком внутрішніх справ УРСР. 14 листопада 1938 р. – інсценував самогубство та зник з Києва. 15 квітня 1939 р. – заарештований у м. Міасс Челябінської області. Розстріляний 28 січня 1940 р.

⁷⁷ **Гомеров Микола Миколайович**. Розстріляний у 1938 р.

⁷⁸ **Листенгurt Михайло Олександрович** (1903-1939). Майор державної безпеки. З 22 червня 1937 р. – помічник начальника 5-го відділу ГУГБ НКВД СРСР. З 17 лютого по березень 1938 р. – начальник 5-го відділу УГБ НКВД УРСР. З 1938 р. – заступник начальника 3-го (контррозвідувального) відділу 1-го Управління НКВД СРСР. Заарештований 25 жовтня 1938 р. Засуджений на смерть 22 лютого 1939 р. Розстріляний.

⁷⁹ **Перцов Давід Аронович** (1909-1948). Старший лейтенант державної безпеки. З 1938 р. – заступник начальника 4-го відділу УГБ НКВД УРСР. З 5 квітня 1938 р. – заступник

начальника УНКВД по Харківській області. З листопада 1938 р. – начальник Чорноморського відділу НКВД. Заарештований 16 листопада 1938 р. Засуджений 6 червня 1941 р. до 15 років позбавлення волі. Помер у таборі 28 серпня 1948 р.

⁸⁰ Державний архів Служби безпеки України. – Спр. 36991-ФП. – Арк. 123-124.

⁸¹ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 1. – Арк. 138.

⁸² **Глузберг Борис Самійлович** (1897-1938). Старший лейтенант державної безпеки. З 5 січня 1937 р. – начальник ОО УГБ УНКВД Вінницької області. З 23 липня 1937 р. – начальник 5-го відділу УГБ УНКВД Одеської області. Заарештований у березні 1938 р. Засуджений на смерть 25 вересня 1938 р. Розстріляний.

⁸³ **Роголь Марк Павлович** (1905-1941). Старший лейтенант державної безпеки. З 23 січня 1937 р. – заступник начальника УНКВД Молдавської АРСР. З 8 серпня 1937 р. – начальник 3-го (контррозвідувального) відділу УГБ УНКВД Київської області. Заарештований 5 квітня 1938 р. Засуджений 29 жовтня 1939 р. на 5 років заслання. З 1 листопада 1939 р. перебував на примусовому лікуванні у Київській психіатричній лікарні. Розстріляний фашистами 18 жовтня 1941 р. у Києві. Посмертно реабілітований.

⁸⁴ **Загорський (Зарицький) Григорій (Йосиф) Борисович** (1899-1938). Майор державної безпеки. З травня 1933 р. – начальник СПО Одеського обласного відділу ГПУ. З 28 серпня 1934 р. – заступник начальника УНКВД Донецької області. Заарештований 10 березня 1938 р. Покінчив життя самогубством у в'язниці 10 червня 1938 р.

⁸⁵ **Геплер Авраам Ілліч** (1902-1939). Капітан державної безпеки. З 10 лютого 1936 р. – начальник ОО УГБ УНКВД Вінницької області. З 3 січня 1937 р. – начальник 5-го (особливого) відділу УГБ УНКВД Київської області. З серпня 1937 р. – заступник начальника УНКВД Чернігівської області. Заарештований 13 березня 1938 р. Помер 8 червня 1939 р. у в'язниці.

⁸⁶ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 37281-ФП. – Арк. 245.

⁸⁷ **Тульський Марк Мендельович** (1900-?). Молодший лейтенант державної безпеки. У 1938 р. – оперуповноважений 6-го відділу (нагляд за міліцією, пожежною охороною, військкоматами) 1-го Управління НКВД УРСР. У 1940 р. помічник штабу МПО НКВД УРСР. Заарештований 10 жовтня 1940 р. Засуджений 23 січня 1941 р. до 5 років позбавлення волі.

⁸⁸ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 2. – Арк. 277.

⁸⁹ **Арров-Тандетницький Лазар Соломонович** (1904-?). Капітан державної безпеки. З 11 вересня 1934 р. – начальник ЕКО УГБ УНКВД Харківської області. З 3 січня 1937 р. – начальник 3-го (контррозвідувального) відділу УГБ УНКВД Харківської області. 1 серпня 1937 р. звільнений з органів. У 1938 р. – начальник Дорожньо-транспортного відділу ГУГБ НКВД залізниці імені Кагановича, Свердловськ. Заарештований у жовтні 1938 р. Звільнений у грудні 1939 р.

⁹⁰ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 33032-ФП. – Т. 1. – Арк. 50 зв.

⁹¹ Там само. – Т. 19. – Арк. 47.

⁹² Там само. – Арк. 155 зв.